

Demografik Göstergeler Işığında Türkiye'de Nüfus

Nüfusla ilgili bilgiler birçok kişi ve kurum tarafından en çok başvurulan bilgiler arasındadır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün ortaya koyduğu çalışmalar Türkiye için önemli göstergeler olarak değerlendirilebilir. "Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografi Yapısı ve Gelişimi" adlı çalışma da nüfusun günümüzdeki yapısı ve gelecekteki insan kaynakları tahminleri açısından önemli bir yer taşır.

BİR ÜLKE için nüfus ve nüfus hareketleri oldukça büyük önem taşır. Öyle ki, nüfusla ilgili rakamlar ilk bakışta o ülkeyle ilgili birçok veriyi göz önüne serebilir nitelektedir. Nüfus hareketlerini inceleyen bilim dalı olan demografi de bu anlamda önem taşır. Doğum, ölüm, göç gibi olguları inceleyip elde edilen verilerden ileriye yönelik nüfus projeksiyonları yapan demografi günümüzde giderek önemini artıran bir bilim dalı haline gelmiştir. Yunanca *demos* (halk) ve *graphein* (yazmak) kelimelerinden türeyen demografi, nüfusbilim anlamına gelir. Nüfusun coğrafyası olarak da tanımlanan demografi, yaş cinsiyet, evlilik durumu vb.'ye göre nüfus dağılımını ve doğum, ölüm, göç hareketi gibi değişimleri yansıtır. Demografi en temel düzeyde nüfusun nicel olarak incelenmesidir. Başlıca ilgi alanı insan topluluklarının geçmişte, bugün ve tasarlanmış bir gelecekteki sayısal artış ve azalışlar çerçevesinde istatistik açıdan incelenmesidir. Bu da, verili bir nüfusu belirleyen temel etkenleri oluşturan doğum, ölüm ve göç hareketleri gibi değişkenlerin çözümlenmesiyle gerçekleşir. Bu veriler ışığında Türkiye'ye bakacak olursak 1923 yılından günümüze değin Türkiye'nin demografik yapısında önemli değişimler olmuştur. Bu değişimler Türkiye'nin modern dönemlerdeki en

önemli olayları arasındadır. 70 yıldan uzun olan bu dönem boyunca nüfusun büyük çoğunluğu yenilenmiştir ve Cumhuriyetin başlangıcında hayatta olan bireylerin çok azı bugün de hâlâ hayattadır. Cumhuriyetin ilk yıllarıyla günümüz Türkiye'si arasında farklılıklar vardır. Günümüzde yaş grupları ve iki cinsiyet arasında yeni bir dengeden söz edilebilir. Nüfusun büyüklüğü, coğrafi dağılımı ve yerleşme yoğunluğu önemli ölçüde değişmiştir. Cumhuriyet öncesine ait nüfus yapısı ve nitelikleri artık geçerli değildir. Günümüzde Türkiye eskiye oranla daha kentleşmiş bir ülkedir, sağlık koşulları daha iyidir ve insanlar daha uzun yaşamaktadırlar. Türkiye'nin sosyal, politik ve ekonomik yaşamı üzerinde bu değişimlerin çok büyük etkileri vardır. Bu değişimin dinamik süreci devam etmektedir ve bazı sonuçları da yakın gelecekte görülecektir.

Türkiye'nin şimdiye kadar yaşadığı nüfus değişimleri ile yakın ve orta vadeli gelecekte olması beklenen nüfus değişimlerinin türleri demografi literatüründe "demografik geçiş" olarak nitelendirilmektedir. Hemen her ülke demografik geçişin bir türünü yaşamış ya da günümüzde yaşamaktadır. Bütün örneklerde yüksek düzeyde olan doğum ve ölüm hızları kısmen düşük ve az çok dengede olana kadar azalmakta ve böylece nüfustaki büyüme er ya da geç sona ermekte-

dir. Değişimlerin ardışık sıralanışı, dünyanın her yerinde aynı değildir. Örneğin, nüfus büyüklüğü olarak ulaşılan sonuçlar önemli ölçüde farklıdır.

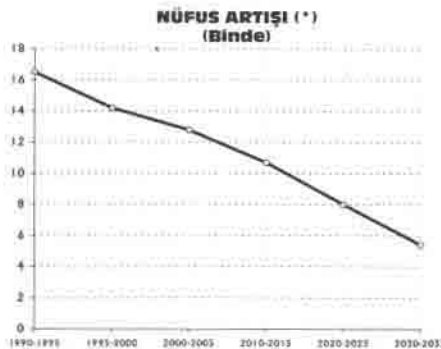
Demografik geçişlerin nasıl oluştuğu, ne zaman başladığı ve ne kadar süreceği konularının genel ya da evrensel bir açıklaması için bilimsel araştırmalara büyük önem verilmiştir. Ancak zamanlama ve ayrıntılar açısından ülkeden ülkeye birçok farklılıklar olduğundan "demografik geçiş" teorisi bulma çabasından vazgeçilmiştir. Demografik geçişlerin benzeri olmadığı ve her ülkenin kendine özgü sosyal, kültürel, politik ve ekonomik tarihleriyle ilgili olduğu görülmüştür. Türkiye için, bu geçiş üç aşamalı olarak ortaya konmuştur. Geçişin ilk aşaması 1923'ten 1950'lere kadar olan dönemi içermektedir. Bu dönemde ölüm hızları ile ilgili istatistikler tam olmamakla birlikte İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki kısa bir dönemde, çeşitli ülkelere göre ölüm hızlarındaki yükselme dışında, normal yaşamdaki iyileşmenin ve barışın ölüm hızlarında sürekli bir azalmaya yol açtığı görülmektedir. Ancak doğurganlık, ölümlülükteki azalmayı takip eden ve dengeleyen bir azalma göstermek yerine bu dönem boyunca önemli ölçüde artarak 5,5 çocuktan 7,0 çocuğa yükselmiştir. 1950'lerde doğurganlıkta sürekli bir azalma başlayınca kadar çocuk sayısı 7,0 ile 6,5 arasında değişmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışabilecek yaşlardaki yetişkinler, özellikle de erkekler, oldukça az sayıdaydı. Ailenin, sosyal hayatın yeniden oluşturulması ve özellikle tarım alanındaki iş gücü eksikliklerinin giderilmesi için hem toplum (aileler) hem de devlet yüksek doğurganlığın gerekli olduğunu düşünmüştü. Seferberliğin bitmesi ve barış ortamı, ailelerin yeniden oluşmasına, evlilik yaşının biraz düşmesine ve büyük kentler dışındaki her yerde üreme hızlarının artmasına neden olmuştur. Nüfus artış hızı, azalan ölüm ve artan doğum hızları ile hızla yükselmiştir. 1923 ve 1955 yılları arasında Türkiye'nin nüfusu 13 milyondan 24 milyona yükselen hemen hemen ikiye katlanmıştır.

Geçişin ikinci dönemi 1955 ile 1985 yılları arasındadır. Bu dönem yıllık yüzde 2,8 ile nüfus artış hızının en yüksek düzeyinde başlamıştır. 1950'li yıllarda doğurganlık azalmaya başlamış, bir daha da artmamıştır. Ancak, doğurganlıktaki azalma hızı ölüm hızlarında daha önce meydana gelen azalmaya yetişmek için yeterince hızlı olmadığından, nüfus büyüme devam etmiştir. 1955 ile 1985 yılları arasında nüfus yeniden ikiye katlanarak 21 milyondan 51 milyona yükselmiştir. Bu dönemde yaşanan diğer büyük bir gelişme de, hızlı kentleşme olmuştur. Kent oranı 1955'te %22,5'ten, 1985'te %51,1'e yükselmiştir. Doğurganlığın azalması ve şehirleşme karşılıklı olarak birbirlerini güçlendiren süreçlerdir. Genç yaştaki yetişkinler köyden kente gelirken daha düşük üreme hızlarını tercih etmişlerdir. Aslında kırdan kente olan bu motivasyon, aileleri büyük aileler olmaya daha az, şehirlerdeki ekonomik, eğitim ve tüketim olanaklarına ise daha çok yönelten itici güç olmuştur. Aynı zamanda devam etmekte olan ekonomik dönüşüm aile istihdamının önemini azaltmış ve kentteki sanayi sektöründe emek piyasasının önemini artırmıştır. Sağlıklı, eğitilmiş çocuklar yetiştirmeye daha fazla önem verilmesi ve yaşam standartındaki yükselmeler de doğurganlığı etkileyen bir faktördür. Çok çocuk sahibi olma eğilimi azalmıştır. İkinci dönem belirli bir olayla sona ermemiştir. Ölümlülük ve doğurganlıktaki azalma eğilimleri devam etmektedir. Ancak nüfus artış hızında kesin ve geri dönüşü olmayan bir azalmanın olması, Türkiye'nin üçüncü döneme girdiğini göstermektedir. Bu durum 1980'lerde olmuştur. Türkiye'ye yönelik göçe bağlı olarak nüfus artışına rağmen 1985-1990 döneminde yıllık nüfus artış hızı %2,2'ye ulaşmıştır. 1990 yılında doğal artış hızı %1,8 olmuştur. Bu hız, 1994 yılında %1,6'dır. Demografik geçişin üçüncü aşamasının iki olay gerçekleşince tamamlanacağı düşünülmektedir. Bunlardan biri, doğumların yaklaşık olarak ebeveyn nesliyle yer değiştireceği düzeye kadar doğurganlığın azalmasıdır. Ancak doğurganlık bu düzeyden daha düşük olmamalıdır. İkinci olay ise, nüfus büyümesinin durmasıdır. Bu iki olay aynı anda meydana gelmemektedir. Doğurganlık yenilenme düzeyine ulaştıktan sonra uzun bir süre daha nüfus büyüme devam etmektedir. Şu andaki genç yetişkinler kuşağı daha önceki kuşakta

hayatta olanlardan sayısal olarak daha fazladır (Geçmişteki yüksek doğurganlık nedeniyle). Bu kuşak yaşamlarını sürdürürken daha büyük yaşlardaki nüfusu artıracığından toplam nüfus büyüklüğü artacaktır.

Üçüncü dönemin nasıl tamamlanacağını göstermek için nüfus projeksiyonu kullanılmıştır. Buna göre Türkiye'nin 1994 yılındaki 60 milyonluk nüfusu 21. yüzyılın ortalarında 95 ile 98 milyon arasında olacak ve daha sonra hemen hemen sabit kalacaktır. Böylece Türkiye'nin demografik geçişi tamamlandığı zaman başlangıç (1923) nüfusu yaklaşık 7,5 kat artmış olacaktır.

Nüfusu ve nüfus ölçümlerini belirleyen üç ana unsur vardır. Bunlar doğum, ölüm ve göç olarak sıralanabilir. Doğum için ele alınması gereken doğurganlıktır. Doğurganlık için yaşa özel doğurganlık hızları ve hızların toplamı olan toplam doğurganlık hızı (TDH) kullanılması uygulanan yöntemlerden biridir. Toplam doğurganlık hızının tarihçesi farklı kaynaklardan elde edilen ölçümler kullanılarak incelenmelidir. Toplam doğurganlık hızından farklı tekniklerle elde edilen değerleri 1967 ve 1993 yılları arasında yapılan farklı ulusal örneklem araştırmalarının yayınlarında yer almaktadır. Bunlardan biri orta noktası 1967.2 olan bir yıllık gözlemdir. Bu sistem ikili kayıt sistemi ile derlenen veriye, yani 1966-67 Türkiye Nüfus Araştırmasına (Hıfzıssıhha okulu 1970) dayalıdır. Bir başka gözlem, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HNEE) tarafından yapılan 1968 hane halkı örneklem araştırmasından alınmıştır. 1970 ve 1988 arasında yine HNEE ve orta noktası 1989.3 olan Devlet İstatistik Enstitüsü'nün hazırladığı Türkiye Nüfus Araştırması da bu bilgileri ileri götürücü araştırmalar olmuştur. 1989 Türkiye Nüfus Araştırması'nda bir yıl içinde gerçekleşen doğumların kadının yaşına göre bildirimlerinden elde edilen sonuçlar da bulunmaktadır.

İlk yapılmış		Sayıya dayalı tahminler		Diğer gözlemler	
Tarih[aj]	TDH	Tarih[aj]	TDH	Tarih[aj]	TDH
1923.8	5.6	1953.2	6.62	1967.2	5.62
1927.8	6.6	1958.2	6.26	1968.0	5.63
1933.2	7.1	1963.2	6.10	1971.7	5.7
1938.2	6.66	1968.2	5.70	1976.7	4.9
1943.2	6.55	1973.2	5.59	1981.7	4.2
1948.2	6.85	1978.2	5.05	1986.7	3.4
1953.2	6.54	1983.2	4.11	1989.3	3.39
		1988.2	3.29	1993.2	2.7

* Tarih: Bir veya birden fazla yıldaki doğumlara dayalı ölçümlerin tam orta noktalarıdır. Çoklu geriye doğru projeksiyonda, İkinci ayı olan sayım tarihinden önceki beş yıllık dönem ifade edilmektedir. Doğum tarihçesi ve diğer gözlemler değişik zaman süreleri içinler; bu sürelerin orta noktaları belirtilmektedir.

Toplam doğurganlıkta belirgin bir azalma görülmektedir. Bunun yanında çocuk doğurmanın yaş yapısında da değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler Türkiye'de kadın ve çocuk sağlığının geliştiğini gösterir niteliktedir. Şunu söylemek gerekir ki Türkiye'de birçok kentte aileler erken tarihten başlayarak doğurganlıklarını kontrol etmişlerdir. 1950'lerde başlayan ulusal doğurganlık geçişinden önce kent doğurganlığının düşük olduğu konusunda yeterli kanıt vardır. Bu nedenle, ülke bütünündeki azalma, düşük olan kent doğurganlığının ülke bütünündeki doğurganlığı kısmen etkilediği bir düzeyden başlamıştır. Ancak, kent koşullarında yaşayan nüfus oranı o dönemlerde yüksek değildi. 10 000 ya da daha fazla kişinin bulunduğu yerlerde yaşayan nüfus oranı 1950 yılında yalnızca %18,1'dir. Bundan dolayı, kent doğurganlığı ülke ortalamasında belirsiz kalırken, başlangıçta kadın başına 6-7 çocuk olan ülke bütünündeki toplam doğurganlık düzeyi asıl olarak kır yapısını yansıtmaktaydı. Kırdan kente göç eden ailelerde doğurganlık oranlarının düştüğünü, kıra değil kente ait sayıların ön plana çıktığını görürüz. Kente gitmeyi yeğleyen genç yetişkinler, geldikleri yerlerdeki koşullardan çok, yaşadıkları kentin ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde ailelerini oluşturmayı yeğledikleri seçici bir süreç oluşmaktadır. Kentlerde doğumun daha fazla kontrol edilmesi için en az iki önemli neden verilebilir: Birincisi, zamansız ölümlerden dolayı çocuk ve bebek kaybı azdır; böylece aileler istekleri doğrultusunda daha az doğumlarla kendilerini çoğaltabilir ya da üretebilirler. Diğerleri ise, gerçekleştirilecek konular üzerinde ailelerin inançları, çocukların eğitimi ve gelecekteki yaşamları konusundaki istekleridir. Bütün bunların yerine getirilmesi çocukların bebeklik ve gençlik döneminde zamana bağlı bakımını, parayı ve hem

ailelerin hem de çocukların sağlıklı olmasını gerektirir. Kent yaşamı genellikle orta veya az sayıda çocuklu ailelerde yaşam standartı açısından daha kolaydır.

Nüfusun incelenmesinde ele alınan konulardan biri de ölümlülük-tür. Ölümlülük genelde üç bölümde incelenir: çocuk ölümlülüğü, yetişkin ölümlülüğü ve genel ölümlülük. Genel ölümlülük çocuk ve yetişkin ölümlülüğünün bileşimidir. Miroslav Macura, oldukça güvenilir verilerle çocuk ölümlülüğüne dair ilk tahminleri ortaya koymuştur. Macura, 1968 Hacettepe araştırmasından derlenen doğum ve yaşayanlara ait bilgiye uygulanmak üzere geliştirdiği hayatta kalma tekniğini kullanmıştır. Macura'nın ölçümlerine göre 1945 yılında 1000 doğuma karşılık 274 bebek ölmüştür. Bebek ölüm hızı ise 1945 yılından günümüze değin sürekli azalma eğilimindedir.

1967 ile 1991 yılları arasındaki eğilim 1980 yılına kadar sabit bir azalma, 1980'den sonra çok hızlı bir azalma göstermektedir. Ölümlülük düşük düzeylere ulaştığında, daha düşük düzeylere ulaşmak için belirli teknolojiler gerektiğinden, ölümlülüğün bundan sonra daha yavaş azalma göstereceği tahmin edilmektedir. 1990 yılı ortasında 1000 canlı doğum için 58 bebek ölümü tahmininin geçerliliği kabul edilmiştir. Bebek ölüm hızının 2000 yılı için projeksiyonu binde 35 olarak alınmıştır. Bu değer Sağlık Bakanlığı'nın değerleriyle uyumaktadır ve aynı zamanda uluslararası toplantılarda 2000 yılı için hedef kabul edilmiştir. Bebek ölüm hızı 2025-2030 dönemine kadar azalmaya devam edecek ve daha sonra binde 15'te sabit kalacaktır. 1985-1990 ve 1980-1985 dönemlerinde çocuk ölümlülüğünde hızlı bir azalma olmuş ve bu da genel ölümlülükte kısmen ani ve hızlı gelişmenin nedeni olarak ortaya konmuştur. 1990-95 yılları için kadın ve erkeklerde doğuştan beklenen ömür 67,3 yıl iken bu rakamın 2030 yılında 73,4'e yükseleceği ve daha sonra da ölümlülüğün sabit kalacağı öngörülmektedir.

Doğurganlık ve ölümlülük kadar önemli olan bir başka konu da göçtür. Türkiye'de Cumhuriyet'in başlangıcından 1950'lere kadar nüfusun doğal artışı (doğumlar eksi ölümler) çoğunlukla olduğu yerde kalmıştır. Kırsal alanlarda tarım devamlı olarak genişlemekte olduğundan kent alanlarına küçük çaplı göç

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün demografik bölgelerine göre nüfusun dağılımı, 1960/1990 yüzdesi

vardır. Devletin önderlik ettiği sanayileşme, önemli miktarda göçe ihtiyaç duyulmadan, kent nüfusunun büyümesine uygun bir hızda, yeni istihdam olanakları yaratıyordu. 1950'lere ulaşıldığı zaman, genişlemenin bu dengeli yapısı, kır-kent büyüme yapısını devamlı değiştiren yeni yaptırımlarla sona erdi. Ülke içindeki göç ve kentleşme hızlandı ve kısa zamanda ülkenin nüfus dinamiğine egemen oldu. Değişen üretim ilişkileri sonucunda köylerden, küçük kasabalardan artan sayıda genç yetişkinin yer değiştirme, evlenme ve ailelerini şehirde kurma kararı almalarında uygun bir ortam yaratmıştır. Gerçekte bu hareketlilik, basit olarak "kırdan kente" değil aynı zamanda bu iki sektörün kendi içindeki hareketliliği de içermektedir. Ayrıca kentten kıra doğru da önemli akımlar vardır. Bütün bunlar, yüksek düzeyde hareketli olan bir nüfus içinde her iki yönlü hareketliliğin olduğu karmaşık bir yapıyı gösterir. Göç olgusunda zaman zaman özel faktörlerin rol oynadığı da bir gerçektir. Güneydoğu Bölgesi'ndeki güvenlik durumu aynı bölge içindeki daha güvenli yerlere (kentlere) ve çoğu kez İstanbul kadar uzak olan diğer bölgelerdeki kentlere hareket etmeyi teşvik etmiştir. 1985-1990 dönemindeki göçler, bir sonraki beş yıllık dönemde de daha büyük değerlerle devam eden bu gelişmenin sadece bir parçasıdır.

Türkiye, komşu ülkelerden (örneğin Bulgaristan, İran, Irak) önemli miktarda ekonomik ve politik mülteci almıştır. Bu göçmenler genellikle kırsal değil kentsel alanlara yerleşmişlerdir. Bu gelişmelerden bir kısmı 1990 nüfus sayımına yansıtılmayacak şekilde sayımdan önce olmuştur.

Kent nüfusundaki artışın, doğal artış (doğumlar eksi ölümler) ve uluslararası göçün (artı veya eksi) yanı sıra, iki kaynağı vardır: (1) Kişilerin kırdan kente göçmesi, (2) Herhangi bir yerin nüfusu 10 000 ya da daha fazlaya yükseldiğinde köy ya da mezra olan bu yerleşim yerinin kent olarak yeniden sınıflandırılmasıdır.

Türkiye'deki göç hareketini incelediğimizde karşımıza ilginç bir olay çıkar. 1970 yılına kadar kırdan kente göç edenlerin büyük çoğunluğu erkektir. Göç eden erkekler kentlerde çalışırken ya da okurken, aileleri köyde kalmıştır. Bu yapı 1970'lerde değişmiş, bu tarihlerde kadınlar da hemen hemen erkekler kadar hareketlilik kazanmıştır. Kadınlar çoğunlukla erkeklerle veya onlardan önce göç eden ailelerin sosyal kontrolü altında ya da aileleri ile birlikte göç etmektedir. Kır büyümesini sınırlandıran ve sonuçta durduran bir süreç olarak göçün önemindeki artış, diğer önemli gelişmeleri oluşturmaktadır. Köy ve küçük kasabaların (nüfusun 10 000'in altında olduğu yerler) bir bütün olarak dışa göç hızları ikiye katlanmış ve şimdi doğal artış ile kırdan büyüme tamamen sona erecek düzeyde önemli olmuştur. Bundan sonra kır nüfusunun yavaşça azalmasını bekleyebiliriz. Bu durum, şu anda olduğu gibi kentlere doğru artan bir şekilde yönlendirilmesi gereken devlet hizmetlerinin dağılımı için birçok belirtilere sahiptir.

Bu arada kentler genişlemeye devam etmektedir. Kentlerin nüfusunun büyüyor olması ve nüfus dağılımına hakim olmaları nedeniyle aslında iç göç hızı zaman içinde azalmaktadır. Türkiye'deki iç göçü bölgelere göre değerlendirecek olursak, sonuç doğu, kuzey ve orta bölgeleri için negatif (net dışa göç), batı ve güney bölgeleri için pozitifdir.

Batı bölgesi diğer tüm bölgelerden daha hızlı nüfus kazanmakta ve her beş yıllık dönem süresince kazanılan nüfusta artış olmaktadır. Güney bölgesinde de daha küçük değerlerle buna benzer bir eğilim vardır. Böylece ülkenin belirli bir bölümünde diğer yerlere göre yaşamı daha çekici hale getiren faktörlerin birle-

Kent ve kır nüfusu ve kent oranı (yüzde), 1927-1990 (r: sayımlar arası dönemler için yıllık yüzde artış hızı)

Yıl	Türkiye Toplamı		10,000+		<10,000		10,000+ %
	Sayımlar	r	Sayımlar	r	Sayımlar	r	
1927	13.648		2.236		11.412		16,4
1935	16.158	2,1	2.735	2,5	13.423	2,0	16,9
1940	17.821	2,0	3.203	3,2	14.618	1,7	18,0
1945	18.790	1,1	3.442	1,4	15.348	1,0	18,3
1950	20.947	2,2	3.782	1,9	17.165	2,2	18,1
1955	24.065	2,8	5.425	7,2	18.640	1,6	22,5
1960	27.755	2,9	7.308	6,0	20.447	1,9	26,3
1965	31.391	2,5	9.385	5,0	22.008	1,5	29,9
1970	35.605	2,5	12.754	6,1	22.851	0,8	35,8
1975	40.348	2,5	16.707	5,4	23.641	0,7	41,4
1980	44.737	2,1	20.330	3,9	24.407	0,6	45,4
1985	50.664	2,5	25.890	4,8	24.774	0,3	51,1
1990	56.473	2,2	31.805	4,1	24.668	-0,1	56,3

şiminin en güçlü olduğu yer olarak batı bölgesi görülmektedir. Güney de çekici bir bölgedir ama kazandığı nüfus büyüklüğü batıdaki kadar kuvvetli değildir.

Günümüz ile bir sonraki sayım sonuçları elde edilinceye kadar geçen zaman aralığındaki idari ve planlama amaçları için nüfus projeksiyonlarına gereksinim vardır. Devlet İstatistik Enstitüsü 21. yüzyılın ortasına kadar olan projeksiyonlar yapmıştır. Projeksiyonlar temel tarih olan 1990 yıl ortasından itibaren yapılmaktadır. Buna göre gelecek için yapılan nüfus tahminlerinin tamamı yıl ortası tarihlidir. Her bileşenin (doğurganlık, ölümlülük ve göç) zaman içinde değişim göstereceği kabul edilirken, sonuçta sabit bir düzey belirlenmiştir. Bileşenlerin durağan olduğu varsayımı ile nüfusun yaş yapısı ve artış hızı bir süre sonra durağanlaşır. Net yenilenme hızı, ilgili durağanlık varsayımı olan her anne için, yaşayan kız çocuk sayısının 1,0 olması ve dışarıdan göçün olmaması durumunda, toplam nüfus daha fazla büyümeden, sonuçta durağan hale gelmektedir.

Nüfus yapısı belirli yaş gruplarına göre tanımlanabilir ve bu yapının zaman içindeki değişimi incelenebilir. İnsan nüfusunun çok önemli bir özelliği, belirli bir dönemde meydana gelen herhangi bir olayın sonuçlarının o anda ve çok daha ileri bir zamanda görülmesidir. Nüfus yapısında oluşan küçük fakat önemli sayıdaki değişimleri incelemek için nüfus kabaca tanımlanarak üç gruba ayrılabilir. Birinci grup kadın ve erkek, her iki cinsiyet için 20 ile 55 yaşları arasındaki kişileri içeren üretkenler grubudur. Bu gruptaki kişiler çalışan nüfustur. Doğumdan 15 yaşına kadar olan olan bireylerin içerildiği ikinci grup gençler olarak tanımlanabilir. 15 yaşından küçük nüfus genellikle aileleri ve toplum tarafından desteğe, ko-

Beş bölgeye göre net göç, 1975-1990 (Negatif değerler dışı göç anlamındadır)				
Bölge	Dönem	Net göç edenler (1000)	Oran Erkek /Kadın	Net göç edenler (1000)
Batı	1975-80	904	1.38	181
	1980-85	962	1.15	192
	1985-90	1563	1.04	313
Güney	1975-80	196	0.82	39
	1980-85	177	1.34	35
	1985-90	310	1.09	62
Orta	1975-80	-311	1.25	-62
	1980-85	-190	1.42	-38
	1985-90	-359	1.03	-72
Kuzey	1975-80	-217	1.86	-43
	1980-85	-400	1.13	-80
	1985-90	-591	1.01	-118
Doğu	1975-80	-570	1.08	-114
	1980-85	-549	1.15	-110
	1985-90	-923	1.08	-185

Not: Bölgelerin sınırları, zaman içinde aynı olduğundan yeniden sınıflamaları dolay bölge nüfusunda değişim yoktur.

rumaya ve yatırıma ihtiyacı olan kişiler olarak görülmektedir. Bu nedenle gelecekteki potansiyelleri ve şu andaki katkıları dikkate alındığında bu kişiler genellikle bağımlı olarak tanımlanır. Üçüncü grup 65 ve daha yukarı yaşta olanları içeren yaşlı nüfustur. Bazı kişiler için yaşlılık yılları faal olma ve sağlıktaki önemli değişimlerle birlikte 55 yaşlarında başlar. Yıllık artış hızı 1993 yılında %3'e ulaşan üretken grubun bu hızı bugün en üst noktadadır fakat 1990'ların sonunda yaşa azalacaktır. 2005 yılında yıllık artış %2'ye düşecek ve azalmaya devam edecektir. Çoğunluğu ebeveyn olan üretkenlerin genç grupla ilişkisi önemlidir. Geçmişte 0-14 yaş aralığında yaşayan çocukların her biri için yaklaşık bir yetişkin (üretken) vardı. 1980'lere kadar süren bu dönemden sonra ailelerin çocuklara olan oranının yükselmeye başladığını görürüz. Bu durumu azalan doğurganlığın etkisi olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun yanında üretken grubun sahip olduğu artış hızıyla ortaya çıkan iş gücü, daha önce Doğu ve Güneydoğu Asya'daki Gü-

ney Kore, Tayvan, Singapur gibi ülkelerde yaşanmış olduğu gibi, yatırımcılar tarafından ekonomide yüksek büyüme hızına ulaşmak için önemli bir katkı sağlamıştır. Ekonomideki bu büyümenin devam edeceğini varsayarak 1990'lı yılların çocuklarının şanslı olduklarını söyleyebiliriz. Gelecek 20 veya 30 yılda aileler daha fazla gelire ve ilgilenecekleri daha az sayıda çocuğa sahip olacaklardır. Günümüzde aileler çocuklarının sağlığı ve onların en iyi eğitimi alabilmeleri için daha fazla para harcamaktadır.

Eğitimde bugün gelinen noktada sayısal miktar yerine kalitenin öne geçmesi gerektiği görülmektedir. Türkiye'de her yıl ilkökula başlayan çocuk sayısı durağanlaşmıştır; nedredeyse hiç artma göstermez. İlköğretim kurumlarında yeterli nicelik sağlanmış, niteliğin yükseltilmesine çalışılmaktadır. Yaşanan sorun göç nedeniyle kentlere gelenlerin buralarda yeterli sayıda ilkökul bulamamaları olabilir. Oysa ulusal düzeyde okul sayısı yeterlidir.

Üniversite düzeyinde olan 18-21 yaş arasındaki nüfusun ise artış hızı 1994 yılında %2,6 idi. Ancak bu değer hızla zalmaktadır. Bu yaşlar arasındaki nüfusun artışı 2002 yılında duracak ve bu tarihten sonra da azalacaktır. Bundan sonra yeni üniversiteler açmak ihtiyacının ortadan kalkacağı tahmin edilmektedir. Durağanlaşan bu yaş grubu için artık, bugün ilkökullarda olduğu gibi üniversitelerin niceliği değil niteliği önem taşıyacaktır.

Kontrolsüz nüfus artışı Dünya'nın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal ve ekonomik sorunların kaynaklarından biri olarak görülebilir. Demografik göstergeler ışığında gelecekle ilgili projeksiyonlar yapmak mümkün, bu da nüfus yapısından kaynaklanan sorunların çözümünü kolaylaştırmaktadır.

Gökhan Tok

1990 yılından 21. yüzyıl ortasına kadar nüfus projeksiyonları								
Dönem ortasındaki değişkenler (5 yıllık dönem)	1990-1995	1995-2000	2000-2005	2010-2015	2020-2025	2030-2035	2050-2055	2070-2075
Varsayımlar								
Toplam doğurganlık hızı (bir kadın için)	2.75	2.33	2.15	2.12	2.10	2.10	2.10	2.10
Doğurganlıkta ortalama yaş (yıl)	27.2	26.3	25.8	25.8	25.8	25.8	25.8	25.8
Bebek ölüm hızı (1000 doğum için)	50.6	39.0	32.0	21.0	15.5	15.0	15.0	15.0
Doğuştan beklenen ömür (yıl)	67.3	68.6	70.0	71.8	73.2	73.4	73.4	73.4
Net yenilenme hızı	1.25	1.07	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
	1.27	1.13	1.03	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Uluslararası yıllık net göç (1000)								
	100	80	60	20	0	0	0	0

Kaynaklar:
İstatistik Göstergeler, 1923-1990, DİE, Ankara 1991
Türkiye Nüfusu 1923-1994 Demografik Yapısı ve Gelişimi, DİE, Ankara 1995